

Aan: Directie Materieel, Vastgoed, Leefomgeving en Duurzaamheid
Ministerie van Defensie
o.v.v. Nationaal Programma Ruimte voor Defensie
- digitaal ingestuurd -

Datum: 10 februari 2024
Kenmerk: 240038.MW
Betreft: Zienswijze Notitie Reikwijdte en detailniveau
Behandeld door: Maarten Witberg

Geachte directie,

Wij hebben kennis genomen van de Notitie Reikwijdte en detailniveau voor het Plan-MER over het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie.

Graag maken we van de gelegenheid gebruik om onze zienswijze kenbaar te maken, mede namens Stichting Het Geldersch Landschap, Natuurmonumenten en ARK Rewilding Nederland. Enkele van deze organisaties zullen ook langs andere weg een zienswijze kenbaar maken.

1. Vertrekpunten vanuit natuur voor het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie

Ontwikkeling en uitbreiding van defensie-activiteiten en terreinen moet volgens ons aan de volgende voorwaarden en principes voldoen:

- a. *Nieuwe ontwikkelingen mogen voor Natura 2000-gebieden niet leiden tot verslechtering en mogen herstel niet belemmeren, omdat de wettelijke kaders voor natuurbescherming dan in het geding komen.*

De meeste voornemens zullen passend beoordeeld moeten worden. Het MER en de passende beoordeling zal bij moeten dragen aan een transparante en voor natuurorganisaties en burgers navolgbare afweging van de alternatieven, en een goed inzicht in de effecten, mogelijke compensatie en mitigatie en passende maatregelen van de alternatieven en de locatiespecifieke voornemens. We hebben grote zorgen of intensivering van defensie-activiteiten binnen en rond Natura 2000 gebieden, waaronder bijvoorbeeld laagvliegen met helikopters, wel mogelijk is zonder significante effecten op de instandhoudingsdoelen waarmee de wettelijke en provinciale kaders voor natuurbescherming en -herstel dan in het geding komen.

- b. *Draag bij aan de opgave voor robuust natuurherstel, hydrologisch herstel en klimaatadaptatie*
Robuust natuurherstel is van levensbelang en daarom leidend voor onze agenda. Herstel van het landschapsecologisch systeem behoort tot de 'basis op orde' in de ruimtelijke ordening en is van

belang voor de gehele samenleving op korte en lange termijn. Gebruiksfuncties, ook van Defensie in vredetijd, moeten bijdragen aan dat systeemherstel, en minimaal passen of passend worden gemaakt.

In Nederland is behoefte aan het toevoegen van 150.000 hectare nieuwe natuur¹. Wij dagen Defensie uit hierin zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen (kader).

- c. *Behoud gebieden waar het stil, leeg en donker is*
Militaire oefeningen op land en in de lucht

kunnen niet geluidloos zijn. Het kunnen vertoeven in natuur waar het stil, leeg en donker is (kader), vormt een basisbehoefte van mensen. Voor de natuur zelf zijn gebieden zonder deze versturende invloeden van groot belang. Met name op de Veluwe is het mogelijk om tot stille en donkere kernen te komen, met behulp van recreatiezonering en ruimtelijke sturing, ondanks de grote hoeveelheid menselijke activiteiten en bezoekers in dit gebied. We vragen Defensie deze kwaliteiten ook te koesteren. Ze dragen bij aan het welbevinden van mensen, en ze zijn van levensbelang voor beschermde en alledaagse dieren.

Dat vraagt om speciale aandacht bij de voornemens op het gebied van oefenterreinen waaronder het springoefenterrein, laagvliegen door helikopters en de corridors voor dronevluchten maar ook de locatie en inrichting van kazerneterreinen en andere objecten.

- d. *Neem de specifieke zorgplicht zeer serieus*
Bij activiteiten in natuurlijke oefenterreinen zoals manoeuvreren, graven, vliegen, schieten is impact op de fysieke leefomgeving niet te vermijden. We hebben kennis genomen van de aanbevelingen in uw eigen document

“Natuurwaarden op defensie terreinen”² en kunnen ons zeker vinden in de strekking daarvan.

Schaalsprong in het denken:

We zijn blij met het besluit om het NPRD bouwsteen te laten zijn van de Nationale Omgevingsvisie.

Zo wordt defensieopgave gekoppeld aan andere opgaven van nationale schaal. Op welke plekken in Nederland voegt ontwikkeling van Defensie ook ruimtelijke, natuurlijke, economische en maatschappelijke kwaliteit toe? Waar in Nederland kunnen bijvoorbeeld - in het kielzog van nieuwe kazernes en uitbreiding van bestaande activiteiten - grote arealen toekomstbestendige, nieuwe natuur ontstaan.

Stil, leeg en donker:

Plekken waar weinig omgevingsgeluid doordringt en waar het rustig is. Waar geen of zeer weinig bebouwing is. Waar geen of zeer weinig kunstlicht is. De twee grote natuurgebieden van Nederland, de Wadden en de Veluwe voldoen daar nu nog aan, maar staan ook nu al onder druk. We pleiten ervoor het uiterste te doen om die kwaliteiten te behouden; maar ook om buiten die gebieden te zoeken naar kansen om een of meer ervan te versterken.

¹ <https://www.trouw.nl/biodiversiteitstop/nederland-heeft-nog-zeker-150-000-hectare-nieuwe-natuur-nodig-voor-biodiversiteit~baa981a4/>

² “De belangrijkste methode om de biodiversiteit op defensie terreinen te vergroten, is door de natuur robuuster te maken. Dit kan door het aankopen van bufferzones en het verbinden van gebieden door corridors of faunapassages. Bufferzones kunnen afhankelijk van de bedreigingen op gebiedsniveau worden ingezet om waterpeilen te verhogen om verdroging tegen te gaan. Daarnaast kunnen invloeden van externe factoren als uitstoot van stikstof en pesticiden beter geweerd worden en leefgebied van soorten kan worden uitgebreid. Verder blijft maatwerk ten aanzien van beheer op de terreinen op basis van de ecologische monitoring zeer belangrijk om de natuurwaarden op defensie terreinen te behouden en waar mogelijk te versterken.”

- We vragen u om deze aanbevelingen mede als grondslag te hanteren bij verdere planvorming.

e. Werk natuurinclusief

Transitie van bestaande en ontwikkeling van nieuwe militaire terreinen en gebouwen moet gebaseerd zijn op de principes van bodem en water sturend en van natuurinclusief bouwen. Dat betekent dat op de drie schaalniveaus, van het terrein in zijn omgeving, de inrichting van het terrein zelf en tenslotte van de bouwwerken en infrastructuur, natuurinclusiviteit als ontwerpprincipe wordt gehanteerd en vanaf het eerste begin wordt meegenomen. De voornaamste vraagstukken daarbij behelzen klimaatadaptatie, biodiversiteit, circulariteit en een positieve waterbalans.

f. Minimaliseer de impact op leefbaarheid en gezondheid en compenseer deze ruimhartig:

Met name geluid van vliegactiviteiten en schieten/explosies heeft impact op het welbevinden van inwoners. In Gelders buitengebied bevindt zich relatief veel verspreide bebouwing en zijn er veel dorpen en buurtschappen. Intensivering van (laag)vliegbewegingen, dronevluchten, schietoefeningen zullen impact hebben op de leefbaarheid en gezondheid van deze gemeenschappen. We vragen aandacht voor een goed onderbouwde afweging van belangen en maximale beperking van overlast, en vragen ruimhartige (bovenwettelijke) compensatie mee te nemen in de alternatieven.

2. Reikwijdte

We hebben kennis genomen van de argumentaties die ten grondslag liggen aan de verschillende behoeften of voornemens. We zien het niet als onze rol om te treden in de discussie over nut en noodzaak daarvan.

We kunnen niet beoordelen of alle relevante, kansrijke en duurzame alternatieven in beeld zijn. Mochten zich gedurende het opstellen van het MER nieuwe alternatieven aandienen dan zien wij deze graag onderbouwd terug in het MER.

Een aantal alternatieven en voornemens is nog tamelijk vaag bepaald. Zo worden er zeer omvangrijke zoeklocaties aangeduid (bijvoorbeeld nagenoeg geheel noord- en oost Nederland voor een oefenlocatie voor werken met explosieven van rond de 70 hectare). Dit maakt het moeilijk om het beoordelingskader in te schatten en te zien of de cruciale effecten goed in beeld zullen komen.

- We verzoeken u om de zoekgebieden nader af te bakenen en waar mogelijk concretere grenzen aan te geven en deze in de definitieve Notitie Reikwijdte op te nemen. Daarnaast verzoeken we om

---

(samenvatting Natuur op defensieterreinen, RVB, juli 2023, blz 7)

<https://www.defensie.nl/binaries/defensie/documenten/rapporten/2023/06/27/natuurwaarden-op-defensieterreinen/Natuurwaarden%20op%20defensieterreinen%202023.pdf>)

stakeholders nog de gelegenheid te geven om hier kanttekeningen en vragen bij te geven. We geven hierna in paragraaf 5 aan bij welke voornemens we dit noodzakelijk achten.

We kunnen op basis van de notitie niet beoordelen wat het totale ruimtebeslag zal zijn, en waar op basis van de stapeling van voornemens zoals rond Deelen, sprake zal zijn van sterke cumulatie van effecten. Andersom hebben we geen overzicht van elkaar uitsluitende activiteiten. Dit maakt naar onze inschatting het aantal opties en variabelen zeer groot en we zijn bezorgd dat dit tot een moeilijk beoordeelbaar MER zal leiden.

- We vragen u om naast het voorkeursalternatief voldoende alternatieven te ontwerpen die een beoordeling van realistische combinaties mogelijk maakt, vooral met het oog op cumulatie van effecten.

We missen de voorgenomen ontwikkelingen/ transformatie van het cluster Schaarsbergen en Deelen. We verwijzen naar onze eerdere brief aan onder meer het Rijksvastgoedbedrijf dd 23 maart 2023 die we ter informatie als bijlage toevoegen.

- Graag zien wij dat deze hetzij alsnog onderdeel worden van het onderhavige MER, met alternatieven zoals in de voorafgaande jaren ontwikkeld in samenspraak met de gemeente en belanghebbenden, hetzij dat de beoogde ontwikkelingen rond Schaarsbergen en Nieuw Millingen zorgvuldig in de autonome ontwikkeling wordt meegenomen.

We zien graag dat er een meest milieuvriendelijk alternatief (MMA) wordt ontwikkeld naast, en bij voorkeur samenvallend met, het Voorkeursalternatief. We gaan ervan uit dat de best beschikbare technieken (BBT) conform de wettelijke regelingen uitgangspunt zijn van de alternatieven en varianten. Daarnaast zien we graag varianten met toepassing van bovenwettelijke maatregelen ("BBT+"), met name voor het MMA. We denken daarbij aan aanvullende maatregelen voor emissiereductie, in elk geval op het gebied van stikstof, fijnstof en broeikasgassen, maar ook op emissie en verspreiding van andere milieugevaarlijke stoffen waaronder Zeer zorgwekkende stoffen.

- We verzoeken om een MMA op te stellen met een variant op basis van BBT+ maatregelen.

3. Vaststellen huidige situatie en autonome ontwikkeling als tussenstap

Het NPRD is omvangrijk en complex. Voor de effectbeoordeling is het van groot belang dat er duidelijkheid en zo mogelijk consensus is over de huidige staat van de fysieke leefomgeving en de referentiesituatie, inclusief de autonome ontwikkeling. We begrijpen dat voor de referentiesituatie 2040 als 'meetjaar' wordt genomen waarin zaken als stedelijke ontwikkelingen, de klimaat- en energieopgave en de opgave voor natuurherstel worden betrokken. Deze referentie kan niet anders dan in meer of mindere mate speculatief zijn vanwege de vele onzekerheden op maatschappelijk vlak, maar ook ten aanzien van hoe de klimaatverandering zich voltrekt en hoe onze natuur daarop reageert. Daar komen externe drukfactoren zoals stikstof en verdroging nog bij, tegenover de mitigerende effecten van herstelprogramma's in het

kader van de Wet stikstof en natuur. U geeft aan in een zogenaamde “leefomgevingsfoto” de huidige situatie en de referentiesituatie samen te brengen. Echter de alternatieven worden zover wij zien alleen beoordeeld ten opzichte van de referentiesituatie.

- We verzoeken óók een beoordeling ten opzichte van de huidige situatie uit te voeren; immers dan kan niet alleen beoordeeld worden wat de negatieve effecten zijn van de beoogde ontwikkelingen, maar ook hoe deze juist bij kunnen dragen aan andere maatschappelijke opgaven.
- We gaan ervan uit dat de autonome ontwikkeling van natuurherstel en hydrologisch herstel op basis van feitelijke herstelmaatregelen en onderbouwd effect daarvan wordt beschreven.
- We zien graag gespecificeerd hoe de impact van maatregelen voor klimaatadaptatie wordt ingeboekt.

We zijn benieuwd of de uitvoering van het programma ook zal leiden tot het verlaten van locaties en wat daar dan vervolgens mogelijk is.

- We vragen u in beeld te brengen welke fysieke ruimte Defensie kan opgeven na uitvoering van het programma, en of deze bijvoorbeeld teruggegeven kan worden aan de natuur.
- We vragen u in beeld te brengen in hoeverre er nu sprake is van onbenutte milieugebruiksruimte in vergunningen, en of deze ingezet kunnen worden bij wijze van saldering met nieuwe vergunningen en uitbreidingen.

We achten verder een tussenstap noodzakelijk waarbij apart een HSAO (Huidige Situatie en Autonome Ontwikkeling)-document wordt gepubliceerd. Een zienswijzeprocedure is daarbij niet noodzakelijk en er kan volstaan worden met een consultatie van stakeholders en belanghebbenden. Dit maakt het vervolgens, na publicatie van het MER, mogelijk om alle aandacht naar de beoordeling van de alternatieven en varianten te laten uitgaan binnen de beperkingen van de reactietermijn. Dit bevordert de zorgvuldigheid en transparantie voor alle stakeholders.

- We verzoeken u daarom een apart HSAO document te publiceren voorafgaand aan de vaststelling van het MER.

4. Detailniveau en beoordelingskader

Het beoordelingskader is overzichtelijk en qua thematiek nagenoeg volledig. Wel zijn volgens ons niet alleen raakvlakken met rijksbeleid, maar ook van andere overheden van belang, met name van de provincie. Voorts is hydrologisch herstel een belangrijk onderdeel van de landelijke opgave voor natuurherstel volgend uit de Wet stikstof en natuur. Door klimaatverandering zullen hete en droge zomers vaker voorkomen. Hierdoor neemt het bosbrandrisico toe. Vestiging en uitbreiding van militaire terreinen zal de vraag naar woningen en voorzieningen voor het personeel doen toenemen.

- We vragen u het thema Raakvlakken uit te breiden met andere relevante programma’s en processen van decentrale overheden.

- We vragen u bij het thema natuur expliciet aandacht te geven aan impact op regionale watersystemen en de waterhuishouding in natuurgebieden.
- We vragen u bij het thema klimaatverandering expliciet aandacht te geven aan het toegenomen bosbrandrisico in relatie tot intensivering van oefeningen in droge natuurgebieden.
- We vragen u bij het thema Sociaal en economie woningmarkteffecten en effecten op publieke voorzieningen zoals zorg en onderwijs in beeld te brengen.

Concrete onderzoeksvragen zijn nog niet gegeven. Met name voor de effecten op natuur maakt het nogal wat uit hoe de verschillende activiteiten worden gespecificeerd. Voor verstoring bijvoorbeeld telt niet alleen geluidvolume, duur en dergelijke, maar zeker ook tijdstippen van de dag, al dan niet in het broedseizoen, het winterrustseizoen of de bronsttijd. Gezien de omvang van het Plan-mer, dat het gehele land betreft, zijn we bezorgd of op dit niveau de effecten wel met voldoende detail in beeld gebracht kunnen worden. Veel zal pas duidelijk worden bij de uitwerking in project-merren per initiatief. Voorkomen moet worden dat op basis van het Plan-mer onomkeerbare besluiten worden genomen. Met name als de verschillen tussen alternatieven klein zijn en de onzekerheden over de effectbeoordeling groot, is dit volgens ons een reëel risico.

- We gaan ervan uit dat bij de project-merren in een later stadium opnieuw passende beoordelingen plaats zullen vinden met meer detailniveau.
- We vragen u om aan te geven hoe met onzekerheid wordt omgegaan wat betreft de beoordeling van alternatieven en om ruimte te nemen om naar aanleiding van het Plan-MER nog nader onderzoek te doen naar alternatieven waarover twijfel bestaat.

Door vliegen met straaljagers en helikopters worden grote hoeveelheden stikstof uitgestoten, naast andere milieubezwaarlijke emissies. Bij het bepalen van stikstofdepositie wordt, althans in de burgerluchtvaart, alleen de emissie tot 900 meter meegenomen. Daarmee blijft een groot deel van de emissie buiten beschouwing.

- We verzoeken bij het beoordelen van stikstofdepositie de emissies uit de totale vluchten, dus niet alleen die beneden 900 meter, te betrekken.

In de navolgende paragraaf gaan we per initiatief in op de diverse aspecten, met name op het gewenste detailniveau en de toepassing van het beoordelingskader, op diverse vragen die we bij elk onderwerp hebben. In enkele gevallen nemen we voornemens samen vanwege de ruimtelijke of functionele samenhang.

5. kanttekeningen bij de voornemens binnen Gelderland

Versterken/concentreren ondersteunende eenheden.

Ruimtevrage totaal is 370 ha kazerneterrein en 150 ha oefenterrein. We zien concrete alternatieven in Gelderland bij Stroe en Ermelo. We hebben wat betreft het alternatief Ermelo de vraag of dit een realistische optie is, gezien de beperkte ruimte buiten N2000, waarop ook andere ruimteclaims liggen. Naast deze twee alternatieven wordt ook niet nader gespecificeerd "landbouwtransitiegebied" genoemd. In Gelderland wordt dit voorjaar vaststelling van het concept Vitaal Landelijk Gebied Gelderland verwacht.

- We zien graag opgehelderd in hoeverre deze beide processen in de tijd op elkaar aansluiten. Dat geldt ook voor eventuele koppelkansen dan wel interferentie met de verstedelijkingsopgave in de regio Foodvalley.

Extra grootschalige munitieopslag

Niet geheel duidelijk is of de totale ruimtevraag van 70 ha over meerdere locaties kan worden verdeeld. Gezien de omvang en de specifieke eisen wat betreft externe veiligheid vragen we ons af in hoeverre dit voornemen interfereert met de vraag naar burgerbedrijventerreinen met een hogere milieucategorie. Over het alternatief bij Hagen merken we op dat dit in een hydrologisch kwetsbaar gebied ligt.

- We zien dan ook graag een beschouwing over de interferentie met burgerbedrijventerreinen bij de alternatieven.
- Wij zien wel kansen voor combinatie van munitieopslag en nieuwe natuur.
- We verzoeken bodem- en watersysteem en mogelijke invloed op de hydrologie van naastgelegen natuurterreinen mee te nemen in de effectbeoordeling
- We verzoeken het beoordelingskader uit te breiden met het thema mobiliteit. Het aantal verkeersbewegingen is niet gegeven in de beschrijving van het voornemen, evenmin als het aantal arbeidsplaatsen. Ook de impact op verkeersveiligheid is mogelijk relevant.

Nieuw terrein voor oefenen en trainen met explosieven

We zien dat er in verhouding tot de gewenste omvang een zeer groot zoekgebied is afgebakend in Gelderland. Hierdoor is het voor ons niet goed mogelijk om op NRD-niveau een inschatting te maken van de betekenis van dit voornemen.

- We zien graag een nadere afbakening van zoekgebieden, conform de criteria op blz. 73, in de definitieve Notitie Reikwijdte en Detailniveau.
- Wat betreft de effecten op natuur is specificatie nodig van het gebruik in de tijd, over de dag gezien en over de seizoenen, naar duur en plek.
- We vragen om opheldering van de keuze om trillingen niet als te beoordelen aspect mee te nemen.

Stationering en vliegcorridors onbemande drones voor cargo

Dit type vliegtuigen is geheel nieuw in het Nederlandse luchtruim.

- We vragen rondom het MER meer informatie te geven over de vlieghoogtes, geluidproductie, vliegkarakteristieken, veiligheidsrisico's en dergelijke die mogelijk impact hebben op leefomgeving en natuur. Dit hoeft niet te wachten op publicatie van het MER zelf.
- Wat betreft de effecten op natuur is specificatie nodig van het gebruik in de tijd, over de dag gezien en over de seizoenen, naar duur en plek en vlieghoogte boven natuurgebieden.

Laagvlieggebieden helikopters en helikopterlandingsplaatsen

Bij laagvliegen in de burgerluchtvaart betreft het vliegbewegingen tot 900 meter. Wij weten niet wat dit begrip inhoudt waar het militaire vliegbewegingen aangaat.

Defensie ziet graag een oefendorp voor oefenen in stedelijke situaties gecombineerd met laagvlieggebieden voor helikopters. Voor dit onderdeel is echter geen alternatieve locatie in Gelderland afgebakend.

Het voornemen betreft tot 24.000 vliegbewegingen per jaar, maar de huidige omvang is niet gegeven. Niet geheel duidelijk is wat de aanwijzing van een helikopterlandingsplaats inhoudt. Wij vragen ons af of intensiveren van het laagvliegen boven beschermde natuur verantwoord is vanwege verstoring, zeker in broed- en bronsttijd. Huidige laagvliegbewegingen zorgen ook al voor verstoring.

- We verzoeken om meer duidelijkheid over het begrip laagvliegen wat betreft maximale en minimale hoogte in oefengebieden en corridors.
- We verzoeken om opheldering omtrent de combinatie met het oefendorp,
- We verzoeken om opheldering wat de aanwijzing van een helikopterlandingsplaats betekent voor de locatie wat betreft inrichting, en daaruit volgend vragen we om de verstoring van het leefgebied van bijvoorbeeld de marter maar ook andere soorten in kaart te brengen.
- In het MER verwachten we in elk geval inzicht in de groei ten opzichte van de huidige situatie.
- Wat betreft de effecten op natuur is specificatie nodig van het gebruik in de tijd, over de dag gezien en over de seizoenen, naar duur en plek en vlieghoogte boven natuurgebieden en oefenactiviteiten in de natuurgebieden zelf.
- Verstoringsevoelige soorten op de Veluwe zijn onder andere de habitatrictlijnsoorten wespandief, draaihals en zwarte specht en aan de randmeren betreft het smient, kleine zwaan en de gans.
- Bij laagvliegen boven het bos, dichtbij boomkronen, kunnen takken afbreken en daarmee een gevaar voor recreanten en bosbeheerders opleveren. Ook andere schade door laagvliegen kan voorkomen zoals het omverblazen van jonge bomen. We vragen u om deze gevolgen ook in beeld te brengen.

*Onverharde landingsbaan (alternatief) en uitbreiding heli activiteiten Deelen (locatiespecifiek);
planologische borging beperkingengebied*

Aanleg en gebruik van een onverharde landingsbaan betekent voor Deelen dat er een eind komt aan het gebruik alléén voor helikoptervluchten. Daardoor zal er ondanks het beperkt aantal beoogde vluchten (240 per jaar) sprake zijn van een veel grotere geluidfootprint; samen met de uitbreiding van helikopteractiviteiten zal de geluidproductie en de emissie van voor natuur schadelijke stoffen sterk toenemen. Wij hebben grote twijfels bij de inpasbaarheid van dit voornemen midden in een kwetsbaar Natura 2000 gebied en op korte afstand van het stedelijk gebied van Arnhem.

- Wat betreft de effecten op natuur is specificatie nodig van het gebruik in de tijd, over de dag gezien en over de seizoenen, naar duur en plek en vlieghoogte boven natuurgebieden.
- Verstoringsevoelige soorten zijn de habitatrictlijnsoorten wespandief, draaihals en zwarte specht, maar ook andere soorten kunnen in het geding zijn.
- We zien graag een integrale verkenning van de ontwikkelingen op Deelen en rond Schaarsbergen, als onderdeel van het MER. Daarbij horen ook alternatieven voor de ruimtelijke herschikking van de kazerneterreinen zoals we in paragraaf 2 al voorstelden.

Uitbreiding raccordement 't harde

Het huidige raccordement ligt al voor het grootste deel in Natura 2000-gebied. Verdere aantasting van Natura 2000-areaal is ongewenst.

- We verzoeken om opheldering te geven over de keuze om geen alternatievenonderzoek voor dit voornemen uit te voeren.

Uitbreiden artillerieschietkamp en uitbreiden geluidruimte ASK ivm mortierschieten:

Uit de beschrijving kunnen we niet goed opmaken hoe de beoogde uitbreidingen precies liggen en of deze tot ruimtebeslag buiten de huidige defensierterreinen leiden. Ook het Artillerieschietkamp ligt binnen Natura 2000.

- We zien graag opheldering over de uitbreiding in de definitieve NRD, bijvoorbeeld met een kaartje.
- Wat betreft de effecten op natuur is specificatie nodig van het gebruik in de tijd, over de dag gezien en over de seizoenen, naar duur en plek en geluidkarakteristieken van het schieten.

Huisvesting militaire politie / marechaussee Apeldoorn

Wij hebben op dit moment geen opmerkingen bij dit voornemen.

Uitbreiden live firing op ISK Ede, uitbreiding en intensivering ISK (milieuruimte)

Het gepresenteerde voornemen is nog erg vaag.

- Heeft dit gevolgen voor aard, duur en omvang van laagvliegactiviteiten?
- Graag zien we in het definitieve NRD een concretere beschrijving.
- Wat betreft de effecten op natuur is specificatie nodig van het gebruik in de tijd, over de dag gezien en over de seizoenen, naar duur en plek, geluidkarakteristieken van het schieten ed.

Graafmogelijkheden op oefenterreinen

Het beoogd ruimtebeslag is nog niet gekwantificeerd, ook is niet duidelijk wat de aard van de graafwerkzaamheden betreft, of er herstel plaatsvindt na de oefeningen, enz.

- We verzoeken in de definitieve NRD kwantificering en specificatie van de graafwerkzaamheden
- Wat betreft de effecten op natuur is specificatie nodig van de activiteiten in de tijd, over de dag en over de seizoenen, de omvang in hectares en ruimtelijke concentratie van de activiteiten.
- We verwachten in elk geval een beoordeling van bodemkundige effecten, effecten op lokale waterhuishouding, op bodemleven, op flora inzake verstoring van de zaadbank, verstoring van fauna, nestgelegenheid en fourageergebied, op aantasting van bodemkundige, aardkundige en geomorfologische waarden.

We zijn altijd bereid deze zienswijze schriftelijk of mondeling toe te lichten.

Met vriendelijke groet,

Namens Vereniging Natuur en Milieufederatie Gelderland, Stichting Het Geldersch Landschap,
Natuurmonumenten, ARK Rewilding Nederland

Petra Souwerbren,
Directeur

Aan:

Gedeputeerde Staten Gelderland, t.a.v. P. van 't Hoog
Burgemeester en Wethouders Arnhem, t.a.v. C. Bouwkamp
Rijksvastgoedbedrijf, t.a.v. L. van Veldhuijsen
Cc: College van Rijksadviseurs, J. de Jonge en W. Veldhuis

Kenmerk: 220029.PS
Datum: 23 maart 2022
Betreft: Revitalisering Cluster Schaarsbergen

Geachte Colleges,

Herstructurering van Defensie-onderdelen in cluster Schaarsbergen is in voorbereiding. Op 25 maart vindt hierover tussen uw partijen een bestuurlijk overleg plaats. Graag brengen Natuurmonumenten en Natuur en Milieu Gelderland de volgende punten onder uw aandacht.

Defensie werkt landelijk aan clustering en modernisering van de kazerneterreinen. Rondom Vliegbasis Deelen/Schaarsbergen vindt één van die clusteringen plaats. Dit cluster is gelegen op de Veluwe, een belangrijk natuurgebied voor Nederland, grotendeels met bescherming als Natura 2000. Deze natuur heeft decennialang geleden onder versnippering, verstoring, stikstofdepositie en verdroging. De natuurkwaliteit is inmiddels dermate achteruit gegaan, dat er een grote inspanning nodig is om natuur te herstellen en aan de wettelijke eisen voor de instandhouding van soorten en habitats te voldoen. Hiervoor is de Wet Stikstof en natuurherstel in werking getreden. Cluster Schaarsbergen heeft daarom te maken met deze natuurbescherming en natuurhersteldoelen.

Brede kijk op functies van het gebied

Het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) heeft H+N+S Landschapsarchitecten een ruimtelijk strategische verkenning laten opstellen naar een nieuwe locatie voor het cluster Schaarsbergen. Het eindrapport beschrijft de mogelijke nieuwbouw van een kazerne als een '*... historische kans voor Defensie, voor Arnhem én de Zuid-Veluwe*'.

In het rapport is verplaatsing en nieuwbouw van de kazerne onderzocht, in combinatie met aandacht voor natuur en overige functies.

Het RVB heeft als vertrekpunt dat nieuwbouw van een kazerne ook meerwaarde voor andere maatschappelijke opgaven zou moeten hebben. Wij zijn positief over de brede benadering die aan de ruimtelijke verkenning ten grondslag ligt.

Effecten voor natuur

Nieuwbouw van de kazerne op de locatie onder Deelen wordt gepresenteerd als een plan met een 'dikke groene plus voor natuur'. Die conclusie vinden wij voorbarig.

Wij benadrukken vanwege de opgaven voor natuurherstel het grote belang van een robuust Centraal Veluws natuurgebied. In het kader van zoning en zuinig ruimtegebruik dienen intensieve functies buiten of aan de randen van het natuurgebied plaats te vinden. Wij zijn bezorgd over verlies van natuur, toename van verstoring en verkeersbewegingen, ondanks de beoogde netto afname van het aantal vierkante meters vastgoed (die we op zichzelf positief beoordelen). Het plan doet afbreuk aan een natuurcorridor tussen Planken Wambuis en Veluwezoom.

Het Planken Wambuis ligt geïsoleerd van de rest van de Veluwe en de akkers op de Kemperheide vormen een kansrijke, potentiële verbinding naar dit gebied.

In het plan krijgt het huidige kazerneterreinen de status 'terug naar natuur'. Echter, hier blijven 120 Rijksmonumenten aanwezig die moeten worden herontwikkeld. Wij voorzien dat hier diverse vormen van wonen en werken een plek zullen krijgen, hetgeen zich niet verenigt met natuurherstel. De schetsontwerpen tonen volgens ons een al te optimistisch beeld, waaraan bij daadwerkelijke herontwikkeling makkelijk afbreuk gedaan kan worden vanwege versnippering van de ruimte.

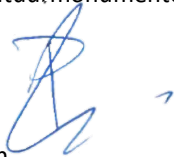
Herstructureren

Vanwege het belang van zonering, invulling van het Centraal Veluws natuurgebied en zuinig ruimtegebruik, denken wij dat herstructurering meer tegemoet komt aan goede ruimtelijke ordening. Herstructurering van de bestaande locatie is in onze optiek een alternatief dat niet voldoende is afgewogen. Daarbij zou de omgekeerde beweging gemaakt worden: juist extensivering met bijbehorend natuurherstel en verbetering van de bestaande ecologische oost-west verbinding rondom de vliegbasis.

Ontwikkelingen in en rond Natura 2000, anders dan primair voor natuur, zijn gevoelig en onzeker. Ondanks het feit dat Defensie oefenterreinen vaak een goede ecologische kwaliteit hebben, is nieuwbouw van een kazerne en alle humane activiteit van een kazerne vooral strijdig met natuur.

Wij verzoeken u daarom tot een grondige herbezinning te komen. Daarin dient natuur, zowel kwantitatief als kwalitatief, een bepalende rol te spelen.

Met vriendelijke groet,
Mede namens Natuurmonumenten,

Petra Souwerbren,
Directeur